

NOMS DE FAMILLE, À L'ORIGINE SURNOMS DU PAYS DE BEIUȘ

(Résumé)

La recherche des noms de famille formés d'anciens surnoms dans les deux conscriptions de l'ancien domaine de Beiuș (1600, 1721) nous a conduit aux conclusions suivantes.

La Hongrie et la Transylvanie avec les régions situées sur les rivières Criș et Maramureș, exposés aux influences occidentales, ont développé un surnom familial héréditaire beaucoup avant la fixation officielle des noms de famille en 1776; ce fait est confirmé par la conservation des surnoms dans les mêmes localités ou dans celles avoisinantes. De même, les contacts linguistiques roumaino-hongrois, plus intenses dans le domaine du lexique, ont laissé des traces dans le cas des surnoms dans les deux communautés linguistiques, plus évidentes dans le bourg Beiuș et dans les localités Târcaia et Șoimuș, où il y a eu aussi une population hongroise.

Les noms présentés nous montrent de manière évidente que l'élevage des animaux et des volailles a été l'occupation principale des habitants (*Baci, Guler, Liber, Oieș, Păcurar, Porcar, Puiăș, Urdaș*) et moins l'agriculture (*Cios, Colibaș, Maier*), la dépression de Beiuș étant une région moins propice aux activités agricoles et viticoles.

D'autres métiers sont liés à la fabrication de différents objets strictement nécessaires à la vie rurale (*Butaș, Cădar, Cărbunar, Covaci, Dudaș, Faur, Lădar, Misarăș, Morar, Socaci, Spătar, Trocar*) et l'artisanat s'est développé surtout dans le bourg Beiuș et dans les deux localités avec une population mixte (*Alci, Astăluș, Cismaș, Lăcătuș, Sabău, Suci*).

Les possesseurs d'autres noms renvoient à des catégories sociales avec un caractère juridique (*Jude*) ou administratif (*Ban, Birău*), à des noms de titres (*Nemeș*) et de degrés ecclésiastiques (*Popa, Vicar*) ou à la situation matérielle des personnes (*Bogatu, Flămânda, Sărac*).

Dans ce cas nous sommes dans la présence d'un phénomène assez souvent rencontré au Moyen Âge chez les peuples européens: la formation des surnoms à partir des noms d'institutions, parmi lesquels on reconnaît certains appartenant à la Transylvanie (*birău, cătană, haidu, jude, nemeș, vicar*) nés des réalités locales et enracinés dans la société qui les a générés. Ces institutions ont imprimé au processus historique de formation et d'organisation de la Transylvanie des caractéristiques différentes face à celles du royaume féodal hongrois, fait qui lui confèrera un développement avec de nombreux traits autonomes.

Universitatea „Tibiscus” Timișoara
Str. Lascăr Catargiu nr. 4–6

Adrian Rezeanu

METAFORA ÎN TOPONIMIA URBANĂ

1. Urbanonimia diacronică, marcată atât prin surse arhivistice cât și prin memoria colectivă locală, constituie un depozitar de informații privind cultura urbană din diferite etape de evoluție socială, economică și culturală¹. Succesiunea acestor etape, dar și intercondiționarea lor pot reprezenta piste de comunicare culturală urbană în contextul mutațiilor demografice.

¹ Vezi Alexandru Ofrim, *Orașul între cultura scrisă și cultura orală*, în „Historia Urbana”, tom V, 1997/2, p. 185–191.

Toponimia urbană istorică, de un dinamism aproape instantaneu, reprezintă, în cele mai multe situații, un *cod cultural și social*², individualizat pe unități administrative-urbane sau grupuri teritoriale, dar și pe categorii urbanonimice interne, firme comerciale, unități viconimice sau microunități teritoriale urbane³.

2. Urbanonimul, ca termen general, a cărui sferă semantică se disociază în microsegmente, potrivit cu realitățile denominative urbane, este caracterizat prin multiple conexiuni și stratificări, la rândul lor marcate stilistic de mesajul de expresivitate inclus și transmis. Astfel, toponimul urban, deși în cele mai multe cazuri este ermetizat semantic prin includerea sa în „lanțuri” și „arbori” derivaționali⁴ toponimici, poate fi decriptat cu condiția refacerii întregului proces de transgresare a sensului primar în limitele motivației toponimice locale⁴.

Distribuția toponimului urban, ca formulă fixă dintr-o structură⁵, *Strada Cișmeaua Roșie*, de exemplu, într-un „lanț” derivațional potrivit cu seria de denotate marcate, în primul rând, prin termenul generic, atrage după sine diferite grade de incifrare a sensului fiecărei „ipostaze” în parte, aceasta fiind determinată și de pierderea legăturii motivaționale toponimic, cu denotatul inițial. Astfel, extinderea pe orizontală a „lanțului” derivativ urbanonimic⁶ va determina, invers proporțional, cu numărul „ipostazelor”, pe de o parte, ermetizarea sau opacizarea semantică, iar, pe de altă parte, mutații în transparența expresivității lingvistice a corpului fonc desemnator pentru un anumit denotat din extindere.

Analiza pe care o vom face în prezentul studiu va fi marcată astfel de diferitele grade de expresivitate a mesajului transmis⁷ de către fiecare „ipostază” din extinderea derivativă în parte, aceasta fiind încadrată în tendința generală de economie a limbii⁸.

Trebuie subliniat faptul că eliminarea, la un moment dat, a microsecvențelor redundante din comunicare, ca proces permanent al limbii, atrage după sine în

² Vezi Doina Cristea, *Semnificațiile actuale ale unui moment ilustrativ pentru cultura urbană a Iașilor – Regulamentul pentru clădiri, îngrădiri și alinieri în comuna Iași (1889–1901)*, în „Historia Urbana”, tom V, 1997/2, p. 179–184.

³ Vezi *Istoria orașului București*, vol. I, București, 1965, p. 96 și urm.

⁴ Pentru detalierea acestei problematice toponimice, dar și în scopul lămuririi mesajului și a termenilor specifici urbanonimici, vezi Adrian Rezeanu, *Toponimie urbană, Burgul medieval transilvan*, în LR, LVI, 2007, nr. 4; Idem, *Formule de desemnare urbanonimice. Firme comerciale*, în LR, LVII, 2008, nr. 1.

⁵ Idem, *Toponimie urbană, Terminologie viconimică*, în LR, LVIII, 2008, nr. 2.

⁶ Vezi Adrian Rezeanu, Filofteia Modoran, *Stratificarea în toponimia urbană*, în SCO, 4, 1999, Craiova, nr. 271–279.

⁷ Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 74–77; Dimitrie Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, București, 1942.

⁸ Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 271 și urm.; Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 63–66.

actul denominativ urban o sintetizare și o reducere a corpului fonc al urbanonimului, dar și, parțial, a mesajului informațional și expresiv, apărând categoria „toponimului aparent”⁹. Această categorie urbanonimică, la rândul ei dificil de individualizat fără refacerea întregii extinderi derivaționale¹⁰, limitează printre altele, și stabilirea valorilor stilistice implicate în toponimia urbană, conducând la false nuanțe stilistice.

Pe de altă parte, restrângerea corpului fonc al urbanonimului, ca tendință generală de economie a limbii, determină și posibile interpretări colaterale ale mesajului expresiv transmis și de aici, virtuale pseudofiguri stilistice; *Biserica Sterpul* (București, 1693, G 333) ← *Biserica* (din *Mahalaua* cu locul numit **Sterpul**).

Apare aici concurența între o serie virtuală de sensuri figurate și cele propriu-zise, mascate însă în învelișul fonc și expresiv al unui „toponim aparent”.

Și aici, ca de fiecare dată în toponimia urbană, este necesară refacerea întregii extensiuni toponimice, cu scopul clar de a discerne între conotațiile expresive ulterioare, potrivit cu seria denotatelor din „lanțul” urbanonimic.

3. În ansamblul său, toponimia urbană, spre deosebire de evoluția, parțial limitată, a numelor de locuri din mediul rural, este marcată de multiple transgresări de nume și de modificări semantice și expresive, valabile chiar pentru fiecare „ipostază” urbanonimică în parte. Mărimea extensiunii toponimice pe orizontală, cu diferite sincope, motivații, diminuări sau opacizări semantice, poate conduce la situații paradoxale, când ultima „ipostază” din „lanț”, de exemplu, ajunge să fie purtătoarea expresivității primei verigi, sau o simplă emblemă opacizată, golită de conținut și de expresivitate¹¹

La nivelul unui „lanț” derivativ amplu, cu extensiuni chiar și pe verticală și cu înlocuiri efemere de „ipostaze” pe orizontală, se manifestă, de multe ori, tendința de blocare a continuității mesajului expresiv. Și în aceste situații, toponomastul va analiza, treaptă cu treaptă, procesul transferului semantic și, mai ales, măsura în care valoarea expresivă inițială din extensiuni va mai putea marca, ipostază cu ipostază, întregul lanț derivativ. De exemplu:

Cotu Negru (Bârlad, 1850, f. 111, 112) → *Ulița Cotu Negru* → *Mahalaua Cotu Negru*; *Ulița Pocita* (Bârlad, 1850, f. 111, 112) ← **Pocita** (loc); *Ulița*

⁹ Vezi Adrian Rezeanu și Filofteia Modoran, *Categoria „toponim aparent” în urbanonimie*, în LR, XLVI, 1997, nr. 4–6, p. 319–326.

¹⁰ Vezi și Ecaterina Mihăilă, *Extensiune toponimică derivativă*, în SCO, 2002, 7, Craiova, p. 5–11.

¹¹ Pentru detalierea mecanismului transferului de sens într-o extensiune urbanonimică. Vezi Adrian Rezeanu, *Terminologia geografică populară în urbanonimie*, în FD, XXIV–XXVI, 2005–2007, p. 213–221.

Tâmpeștilor → *Hudița Tâmpăștilor* (Fălticeni, 1850, f. 77, 78); *Hudița Sfintei Adormiri* (Fălticeni, 1850, f. 77, 78) ← *Ulița Sfintei Adormiri* ← *Ulița* (de lângă *Biserica Sfintei Adormiri*); *Hudița Precista* (Focșani, 1851, f. 207, 208); *Hudița Sf. Gheorghe* (Focșani, 1851, f. 207, 208); *Ulița Frumoasa* (Galați, 1850, f. 55, 56) ← *Hanul Frumoasa*; *Ulița Făinii*, *Ulița Făinării* (HUși, 1851, f. 169) ← *Ulița* (din *Târgul*) *Făinii*; *Meidanu Pârlita* (Piatra, 1850, f. 228) ← *Ulița Meidanu Pârlita*; *Ulița Scăricica* (Roman, 1850, f. 84) ← *Ulița* (de lângă *Hanul*) *Scăricica*; *Ulița Frumușăca* (Piatra, 1850, f. 228) ← *Crâșma Frumușăca*¹²;

Calea Laptelui (Poiana Țapului, 1940 – DC 1607 ter); **Calea Secului** (Poiana Țapului, 1940 – DC 1607 ter); **Drumul Norilor** (Bușteni, 1940 – DC 1607 ter) ← **Poiana Norilor**; **Valea Apei** (Predeal, 1884 – DC 1423) ← **Valea Casa de Apă**; **Valea Colțul Roșu** (Bușteni, 1894 – DC 1430) ← **La Colțul Roșu** (han); **Ulița Cernelii** (Comarnic, 1884 – DC 1449) ← **Tufele Cernelii**¹³;

Hotel Schloß Schönbrunn → **Schönbrunn Straße** (Landshut, RFD 238); **Kapuzinergarten** (Grădina Capucinilor) → **Kapuzinergasse** (Strada Capucinilor) ← **Strada** de lângă **Grădina Capucinilor** (Breisach, RFD 65); **Am Fasanenplatz** (Piața Fazanilor) → **Fasanenstraße** (Strada Fazanilor ← **Strada** care duce la **Piața Fazanilor**) (Berlin, RFD 44)¹⁴;

4. Ca figură de stil, metafora marchează trecerea „de la semnificația obișnuită a unui cuvânt sau a unei expresii la o altă semnificație, pe care cuvântul sau expresia nu o pot avea decât în virtutea unei comparații subînțelese”¹⁵.

În discursul poetic, metafora a fost interpretată pe baza funcției poetico-retorice¹⁶, evidențiindu-se, printre altele, tipuri de metafore plasticizante, revelatorii¹⁷, dar și metafora simbolică, cea „care poartă valoarea stilistică cea mai înaltă”¹⁸ precum și altele.

Toate aceste categorii, aplicabile, mai ales, în mesajul poetic, sunt rezultatul unei elaborări filozofico-artistice¹⁹, iar aplicarea acestor formule sublimate în alte domenii revelatorii trebuie făcută cu circumspecție și profesionalism.

¹² D.G.A.N., *Fond Ministerul Lucrărilor Publice, Moldova*, dosar 366/1850, doc. 3, 5, 9, 10; Vasile Neamțu, *Piețele și ulițele din orașele medievale ale Moldovei*, în „Historia Urbana”, tom VII, 1999, nr. 1–2, p. 115 și urm.

¹³ D.G.A.N., *Fond Domeniile Coroanei României*, dosarele referitoare la Valea Prahovei; sigla DC.

¹⁴ *Vezi Restaurantführer Deutschland*, Neckarsum, 1999/2000; sigla RFD.

¹⁵ *Dicționar de termeni literari*, București, 1976, p. 24.

¹⁶ *Vezi Tudon Vianu, Observații asupra metaforei poetice*, București, 1961; *Idem., Studii de stilistică*, București, 1975, p. 280–283, 284–293; Sorin Alexandrescu, *Simbol și simbolizare*, în „Studii de poetică și stilistică”, București, 1966, p. 330.

¹⁷ *Vezi Lucian Blaga, Geneza metaforei și semnul culturii*, București, 1994, p. 29–52.

¹⁸ T. Vianu, *Observații asupra metaforei poetice*, București, 1961, p. 193.

¹⁹ *Vezi și Emilia Parpală, Metafora simbolică*, în LR, XLIV, 1995, nr. 9–12, p. 521–528.

5. În toponimia urbană, analiza expresivității mesajului este condiționată, așa cum am mai spus, de simbioza dintre „idea comunicării concrete cu aceea a sugestiei, deci valorile explicite contopite cu cele implicite într-un tot unitar și armonios”²⁰. Formula desemnatorie, motivată pentru mediul urban românesc, rezultată dintr-un proces elaborat de abstractizare dintr-o extensiune derivativă urbanonimică, ar putea deveni astfel caracteristică pentru anumite etape evolutive.

Trebuie subliniat faptul că, de cele mai multe ori, desemnarea urbanonimică motivată pornește de la o realitate concretă (reperele locale dominante), care intră într-un dinamic proces de transformare pe baza transferurilor de nume și de sens. În această direcție, numele desemnator pentru „ipostaza” urbanonimică finală, de exemplu, poate fi o formulă abstractă, sublimată, chiar lipsită de termenul generic, unde forța de sugestie a corpusului fonetic reprezintă singurul palier prin care poți pătrunde în intimitatea expresivă a sintagmei. De exemplu:

Grădina cu Cai (București, 1844–1846 B I) → *Ostrovul Grădina cu Cai* (1852 B II) → *Vadul Grădina cu Cai* (1852 B II) → *Podul Grădina cu Cai* (1871 P I) → *Ulița (Strada) Grădina cu Cai* (1871 P I, 1892–1893 D și azi)²¹.

În acest „lanț” derivativ, secvența toponimică **Grădina cu Cai** din ipostaza finală, lipsită de suportul motivațional al extensiunii urbanonimice, constituie o cvasimetaforă, rezultat al cercetărilor teoretice motivațional-toponimice.

Există însă și situații când desemnarea denotatului inițial din extensie se face metaforizat (*Pădurea Gura Lupului*, București 1852 B II), când denotatul următor din serie este primul marcat metaforic (**Strada Parfumului**, București, 191 P I și azi) ← **Grădini cu Flori** (reper local dominant) (1852 B II), sau când un singur reper, ca unică ipostază, este marcat metaforic (firmele comerciale).

6. Aceste câteva situații concrete, laolaltă cu multiplele aspecte care decurg din extensiunile urbanonimice, le vom analiza detaliat în continuare, încercând să evidențiem particularitățile expresive intrinseci, valabile pentru „ipostazele” derivativă. Vom menționa, încă de la început, că o virtuală valoare expresivă inițială va urma un traiect sinuos de abstractizare, cu posibile opacizări semantice finale.

6.1. Metafora primară, prin care se marchează expresiv ipostaza inițială dintr-o extensiune derivativă, va urma traiectul și, cu toate implicațiile sugestive, se va suprapune formal peste urbanonimul desemnator al denotatului inițial, **Drumul Peștelui** (Giurgiu, 1918–1926 Kretzulescu–Lahovary 1585) → *Calea* și *Podul Peștelui*.

²⁰ Adrian Rezeanu, *Toponimie bucureșteană*, București, 2003, p. 178; Ion Coteanu, *Stilistica limbii române*, București, 1975, p. 138 și urm.

²¹ Rudolf Arthur von Borroczy, *Planul Bucureștilor (1844–1846)*; sigla **B I**; Idem, *Planul Bukureștiului*, București, 1852, sigla **B II**; C. Dellatre, *Planul orașului București*, 1892–1893, sigla **1892–1893 D**; D. Pappasoglu, *București. Capitala României*, 1871, sigla **1871 P I**.

Potrivit cu amplitudinea extensiunii derivate, distingem mai multe categorii:

6.1.1. Metafora primară, cu o intensă forță de sugestie, blocată însă la nivelul ipostazei inițiale, din lipsa unor denotate pe scara derivațională. La această subcategorie includem, în primul rând, numele firmelor comerciale, ca formule de desemnare urbanonimică, dar care apar în spațiul urban izolate de un context „derivațional”:

La Pelicanul de Aur (București, 1931, BCRI 7/1930–1931); **La Tancul de Oțel** (București, 1931, BCRI 7/1930–1931); **La Tigru** (București, 1931, BCRI 7/1930–1931); **La Trei Frunze de Viță** (București, 1919 Pantea); **La Trei Cărbuni** (Ploiești, 1873, Sevastos 183); **La Patru Draci** (Ploiești, 1873, Sevastos 184); **Masca** (Cluj 1921, Martinovici Anexe); **La Cocoșu și Cloșca** (Buzău, 1920, PL HOT BZ neinv.).

6.1.1.1. Metafora primară, neinclusă într-o extensie derivațională urbanonimică, rezultat al unei prelucrări semantice, în sensul abstractizării până la nivelul unui simbol, fără să apară opacizarea semantică totală. Includem în această subcategorie o serie de viconime cu răspândire chiar și în spațiul rural, cu vitalitate îndelungată, nu prin prezența derivațiilor colaterale, ci prin răspândirea tipului structural de viconim:

Calea Laptelui (Poiana Țapului, 1940 – DC 1607 ter); **Drumul Cașului** (Sinaia, 1940 – DC 1607 ter); **Calea Albinelor** s.c. Mârzănești – Tr, sl. 1583 DIR, XVI, V 114–5; **Calea de Amiaz**, **Calea de Miez** s.c. Ciochina – Il, cr. 1852 CĂLD 50/72; **Calea Pepenilor** s.c. Călugăreni – Gr., r. 1850–1855 COT ¼; **Calea Peștelui** s.c. Daia – Gr, r. 1762 COTR 14/6; **Calea Tânguirii** or. Văleni de Munte – Ph, 1898 MDG II 54; **Drumul Balaurului** s.c. Beceni – Bz, 1891 H BZ 82; **Drumul Calicilor** m. București, r. 1766 ȚIG 20/6; **Drumul Carelor** or. Azuga – Ph, 1892 DC 1441; **Drumul Carului** or. Câmpulung – Ag, r. 1736 CL 53/30; or. Comarnic – Ph, 1894 DC 1449; **Drumul Ciungilor** s.c. Drăgoiești – IL, cr. 1781 MȚR16/44; **Drumul Domnișorilor** m. Ploiești, r. 1842 GHIG 6/1; **Drumul Fânului** or. Azuga – Ph, 1941 DC 1607 ter; **Drumul Foametei** s.c. Mihăiești – Ot, r. 1711 SF IB 11/18; **Drumul Găzarului** m. București, 1852 B II, 1871 PI; **Drumul Humei** s.c. Călinești – Ag, 1855 H MUS 34; **Drumul Luminilor** or. Curtea de Argeș – Ag, r. 1816 EA 31/2; **Drumul Marmurei** s.c. Gogoșari – Gr, 1850 H VLS 8; **Drumul Mocanilor** m. Târgoviște – Db; cr. 1696 H 27/18; **Drumul Murgului** m. București, 1898 MDG; **Drumul Nisipurilor** s.c. Cerașu – Ph, 1929 OCS 12; **Drumul Oii** or. Curtea de Argeș – Ag, r. 1816 EA 31/1; **Drumul Peștelui** m. București; 1871 P I; **Drumul Reginei** or. Azuga – Ph, 1935 DC 1594; **Drumul Sării** m. București, cr. 1844 PLB 2/5; m. Târgoviște – Db, r. 1667 EA 45/5; m. Buftea – If, 1852 AC PL 217/69; m. Ploiești cr. 1835 COTR 41/11; **Drumul Untului** or. Roșiorii de Vede – Tr, 1849 H TR 49.

6.1.2. Metafora primară într-o extensiune derivativă limitată, în concordanță cu șirul de denotate cu care „ipostaza” inițială intră în circuitul motivațional și cu mesajul expresiv segmentat aproape la nivelul fiecărei ipostaze;

Câmpul Cornul Caprei (București, 1852 B II) → *Strada Cornul Caprei* (1915 PL); **Valea Plângerii** (București, 1852 B II) → *Strada Plângerii* (1923, 1929, 1938 PL); **Moara de Foc** (Iași, PL 2001) → *Șoseaua Moara de Foc; Piața Moara de Foc; Piața Răuștelor* (Sighișoara, Pl 2002) ← **Casa Răuștelor; Strada Lânii** → *Fundătura Lânii* (Sibiu, PL 2003).

6.1.3. Metafora primară, prezentă și în extensiunea urbanonimică, dar care este marcată de-a lungul acesteia de nuanțe derivative sinonimice, fără a se altera însă echilibrul semantic. Între **făinărie** „magazin unde se vinde făina”, „comerț cu făina” (MDA) și **făină** din **Târgul Făinei**, cu sensul locativ de „loc unde se comercializează făina în spații mai mult sau mai puțin fixe sau amenajate”, relațiile sunt, parțial, reciproce. Asistăm în astfel de cazuri la metafore reciproce²²;

Târgul Făinei → *Ulița Făinăriei* → *Mahalaua Făinăriei* (Iași, sec. XVII, Olteanu *Meșteșuguri*, 159);

Târgul Fânului → *Ulița Fânăriei* → *Mahalaua Fânăriei* (Iași, sec. XVII, Olteanu *Meșteșuguri*, 159);

Piața Făinii (Târgul Făinii) → *Ulița Făinăriei* → **Dugheana lui Iancu Făinaru** (Huși, 1851, f. 168, 169).

6.1.4. Situații similare pot fi întâlnite în spațiul denominativ urban german:

Burghotel Schnellenberg ← *Burg Schnellenberg* (Cetatea Muntele Prăpăstios) (Attendorn, RFD 25);

Restaurant Schwartzmatt (Restaurant Tabla Neagră) → *Schwartzmatt Straße* (Badenweiler, RFD 32);

Restaurant Traube Tonbach-Köhlerstube → *Tonbachstraße* (Strada Pârâul de Argilă) (Baiersbrann, RFD 34);

Restaurant Am Fasanenplatz → *Fasanenstraße* (Strada Fazanilor) (Berlin, RFD 44);

Restaurant König Albert → *Königsstraße* (Dresden, RFD 68); *Restaurant Himmel end Erde* (Bolta cerească și Pământul) → *Konkordiastraße* (Strada Concordiei) (Düsseldorf, RFD 99).

6.2. Metafora apărută în cadrul extensiunii urbanonimice la nivelul „ipostazei” din vecinătatea imediată a denotatului primar coincide formal cu etapa „toponim aparent” din evoluția sistemului antroponimic românesc și o identificăm prin sintagma „metaforă secundară”.

6.2.1. O primă subdiviziune a „metaforei secundare” apărute în procesul de desemnare urbană se referă la relația dintre numele religios al lăcașului de cult, ca reper urban dominant, și artera viconimică din vecinătatea imediată.

²² Vezi Marius Sala, *Metafora reciprocă*, în „Fonetica și Dialectologie”, III, 1961, p. 201 și urm.

Biserica Precista (Roman, 1850, f. 84) → *Ulița Precistii* (*Medeanul Precistii*) → *Hanul Precistii* → *Dughenele Precistii*.

Biserica Precistii Marii (*Biserica Mare a Precistii*) → *Hanul Precistii Mari* (Roman, 1850, f. 84); *Biserica Precistii* (Galați, 1850, f. 56) → *Ulița Precista*.

Biserica Ovedeniii (Vovedeniii) (= Intrarea în Biserică a Maicii Domnului) (Botoșani, 1850, f. 131) → *Ulița Ovedeniii*; *Biserica Ovideniei (Vovedeniii)* (Bârlad, 1850, f. 112) → *Hudița Ovideniei*.

Biserica Pogorârea Duhului Sfânt (Botoșani, 1850, f. 130) → *Ulița Pogorârii* → *Răspintenea Pogorârii*.

Biserica Trii Sfetiti (= Trei Ierarhi) (Botoșani, 1850, f. 129) → *Ulița Trii Sfetiti*.

Biserica Bunavestire (Bacău, 1850, f. 60, 61) → *Ulița Bunavestire*; *Biserica Bunavestire* (Ploiești, 1870 Sevastos 631) → *Strada Bunavestire*.

Mănăstirea Trisfetitelor (Iași, sec. XVII, Olteanu, *Meșteșuguri* 159) → *Ulița Trisfetitelor* → *Hanul Trisfetitelor* → *Târgul Trisfetitelor*.

Biserica Adormirea Maicii Domnului (Focșani, 1932 PL) → *Strada Adormirea Maicii Domnului*; Râmnicu-Sărat, *Plămădeală* 19).

6.2.2. Procesul apariției „metaforei secundare” în extensiunile derivate urbanonimice, marcat de tendința de abstractizare, poate fi blocat, parțial, de apariția în cadrul formulei de desemnare metaforică a unui element concret local, care va potența o demetaforizare a „ipostazei” viconimice;

Strada Sfântul Nicolae Șelari (București, 1911 PL) ← *Strada* (de lângă *Biserica*) *Sf. Nicolae* (din *Mahalaua*) *Șelari* (1844–1846 B I);

Strada Sfântul Nicolae Moși (București, 1911 PL, 1934 GHID) ← *Strada* (de lângă *Biserica*) *Sf. Nicolae* de lângă *Târgul* (*Moșilor*);

Strada Sfântul Nicolae Jicnița (= *Jitnița*) (București, 1911 PL) ← *Strada* (de lângă *Biserica*) *Sf. Nicolae* (din *Mahalaua*) *Jitnița*;

Biserica Adormirea – Barbovschi (Suceava, ante 1529, HU 1–2/2004, 86) → *Ulița Adormirea – Barbovschi*;

Biserica Sfântul Gheorghe Vechi (București, 1668 MȚR 253/3) → *Ulița Sf. Gheorghe Vechi* (1701, MȚR 208/2) → *Mahalaua Sf. Gheorghe Vechi* (1725 MȚR 314/1) ← *Mahalaua* cu *Ulița* și *Biserica Veche Sf. Gheorghe*.

Biserica Sfântul Spiridon Nou (București, 1759 SSN 3/1) → *Ulița Sf. Spiridon Nou* (1798 CAT) → *Mahalaua Sf. Spiridon Nou* (1798 CAT) ← *Mahalaua* cu *Ulița* și *Biserica Nouă Sf. Spiridon*.

6.2.3. „Metafora secundară”, apărută în urma transferurilor de nume și de sens la nivelul celei de-a doua „ipostaze” dintr-un lanț derivativ urbanonimic, în care un detaliu, chiar și miniatural, al denotatului primar sau o altă particularitate sunt preluate, ca un simbol abstractizat, pentru formula de desemnare viconimică. Ca o condiție esențială pentru producerea metaforizării, trebuie subliniat faptul că detaliul în discuție este rupt de contextul motivațional toponimic local;

Biserica Bradu (București, 1852 B II) → *Strada Bradului* (1911 PL, 1934 GHID) ← *Strada* (de lângă *Biserica*) **Bradul**;

Biserica Stejaru (București, 1852 B II, 1871 P I, 1875 P V) → *Strada Stejarului* (1911 PL) ← *Strada* (de lângă *Biserica*) **Stejarului**.

Strada Gogoșilor (1911 PL) ← Strada de pe locul unor foste livezi de duzi, unde erau și crescătorii de viermi de mătase.

6.3. Pe traiectul extensiei derivative urbanonimice pot să apară, la nivelul unor „ipostaze”, false metafore, în cazul cărora reperul concret, mascat însă expresiv, se află în subsidiarul conștientizat al formulei desemnatoare:

Strada Apele Minerale (București, 1911 PL) ← Strada de lângă Fabrica de Ape Gazoase; *Strada Roma* (București, 1934 GHID) ← *Strada* (care duce la *Piața*) **Roma** (unde se află Statuia Lupoacei, dăruită de Primăria Romei ca simbol al latinității comune);

Strada Filantropia (1911 PL) ← *Strada* (de pe lângă *Spitalul*) **Filantropia** (1875 P V, 1892–1893 D);

Strada Berzei (1911 PL) ← *Strada* (de pe lângă *Biserica*) **Cuibul cu Barză**;

Strada Vaporul lui Asan (1871 P I și azi) ← **Vaporul lui Assan** sau **Moara cu Vaporii a lui Assan**;

Cârciuma La Cinci Drumuri (Ploiești, 1937, Sevastos, 183) ← **La Cinci Drumuri** (reper local din vecinătatea imediată);

La Salcia Pletoasă (cârciumă, Ploiești, 1920, Sevastos, 186) ← **Salcia Pletoasă** (reper local riveran);

La Prispa Înaltă (birt, București, 1870 BAC) **Prispa Înaltă** (detaliu de construcție)²³.

²³ Siglele reprezintă următoarele lucrări și fonduri documentare; **Kretzulescu-Lahovary** = D.G.A.N., *Fond personal Kretzulescu – Lahovary*; **BCRI** = A.N. București, *Fond Banca Crisoveloni*; **BCRI** = A.N. București, *Fond Banca Crisoveloni*; **1919 Pânte** = C. Pânte, *Noul plan și ghid al orașului București*, 1919; **Sevastos** = M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, București, 1937; **Martinovici, Anexe** = C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj-Napoca, 1921; **PL HOT BZ neinv.** = A.N. Buzău, *Fondul Planuri și Hotărnicii* (neinventariate); **DIR XVI** = *Colecția Documente privind istoria României, sec. XVI*; **CĂLD** = D.G.A.N., *Fond Mănăstirea Căldărușani*; **COT** = D.G.A.N., *Fond Mănăstirea Cotmeana*; **COTR** = D.G.A.N., *Fond Mănăstirea Cotroceni*; **MDG** = *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I–V, București, 1898; **H BZ** = D.G.A.N., *Fond Hotărnicii Buzău*; **TIG** = D.G.A.N., *Fond Mănăstirea Țigănești* **CL** = D.G.A.N., *Fond Mănăstirea Câmpulung*; **MTR** = D.G.A.N., *Fond Mitropolia Țării Românești*; **GHIG** = D.G.A.N., *Fond Mănăstirea Ghighiu*; **SF IB** = D.G.A.N., *Fond Biserica Sfântul Ioan Botezătorul*; **H MUS** = D.G.A.N., *Fond Hotărnicii Muscel*; **EA** = D.G.A.N., *Fond Episcopia Argeș*; **H VLȘ** = D.G.A.N., *Fond Hotărnicii Vlașca*; **H** = D.G.A.N., *Fond Mănăstirea Horezu*; **OCS** = A.N. Ploiești, *Fond Ocolul Silvic Văleni de Munte*; **AC PL** = Academia Română, *Fond Planuri de Moșii*; **HTR** = D.G.A.N., *Fond Hotărnicii Teleorman*; *Olteanu, Meșteșuguri* = Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, 1969; **Plămădeală** = Antonie Plămădeală, *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, vol. I–II, Buzău, 1983; **1798 CAT** = D.G.A.N., *Fond Catagrafii*; *Catagrafia Poliției Bucureștilor*, 1798; **SSN** = D.G.A.N., *Fond Biserica Sf. Spiridon Nou*.

7. Statutul metaforei în urbanonimie

Deși este îndeobște acceptat faptul că influența culturii urbane scrise și orale și-a lăsat amprenta asupra sistemului denominativ urban, totuși trebuie să deosebim și faptul că aspectul expresiv al diferitelor formule de desemnare este marcat și de hazard, de pitoresc căutat și în afara palierului civilizației urbane, de necesități de ordin comercial de moment. De aceea, metafora, ca o categorie stilistică inclusă în actul denominativ urban, se poate individualiza ca un „conglomerat” de influențe, unele dintre ele chiar efemere (de exemplu, implicarea unor repere comerciale marcate denominativ în spațiul urban) și se definește distinct.

7.1. Ca orice mesaj expresiv esențializat și acela inclus în metafora din desemnarea urbană presupune un proces mental de abstractizare graduală. Într-o astfel de prelucrare se echilibrează apropierea și deosebirile dintre termenii supuși transferului metaforic²⁴. **Calea Laptelui**, ca simbol abstract, dar, paradoxal, și individualizat toponimic prin termenul generic, poate fi decriptat prin „drumul de acces al vitelor”.

Specializarea metaforică a acestui tip de sintagmă desemnatoare este amplificată și prin blocarea transferului metaforic într-o posibilă extensiune derivațională, prin inexistența unor denotate din vecinătățile imediate compatibile semantic (**6.1.1.1.**).

Valorile expresive ale transferului metaforic într-un „lanț” urbanonimic presupun o realitate subiacentă, pe care, atât memoria colectivă locală individualizată, cât și analiștii toponomaști o știu sau o caută în palierul istoric; **Calea Tânguirii** „drumul ocașilor spre Slănic-Prahova”, **Drumul Foametei** „cale, uneori nemarcată topografic, a înfometăților” (**6.1.1.1.**) țin de imaginarul inventiv, dar strict specializat metaforic, și de aici imposibilitatea unei extensiuni derivative.

Ne manifestăm convingerea că acest tip de formule de desemnare sunt creații orale, dar care au intrat în mentalul colectiv prin forța de sugestie individualizatoare și apoi în acte oficiale de cancelarie, de administrație ecleziastică și cadastrală ca, în final, să rămână „monumente sublimite de cultură istorică urbană”.

7.2. În situația unei extensiuni urbanonimice limitate sau ample, metafora va urma traiectul derivațional, suprapunându-se formal peste „ipostaza” corespunzătoare denotatelor din lanț, dar mesajul expresiv apare segmentat și lacunar cu fiecare treaptă. Între **Valea Plângerii** și **Strada Plângerii**, ca verigi derivaționale, există un simbol metaforic „loc părăsit de soartă”, care, s-ar putea, să nu fie preluat integral în desemnarea căii viconimice (**6.1.2.**). În alte situații, lanțul derivațional începe cu o metaforă (**6.1.3.**), iar prin procesul de abstractizare evolutivă apar și sinonime lexicale. **Târgul Făinii** poate însemna atât „locul de comercializare a făinii” cât și

²⁴ Vezi Tudor Vianu, *Problema lingvistică a metaforei*, în „Studii de stilistică”, București, 1968, p. 307 și urm.

„posibila dată marcată calendaristic pentru un astfel de negoț”. Acest bisemantism se răsfrânge cu toată încărcătura metaforică asupra „ipostazei” 2 (*Ulița Făinăriei*) și apoi către *Mahalaua Făinăriei*, elementele **făină** și **făinărie** putând alterna aici.

7.3. Poate cea mai expresivă desemnare urbană prin intermediul metaforei este cea în care este implicată „metafora secundară”, în strânsă dependență de „toponimul aparent” (6.2.1). În această situație, simbolul sacru religios al lăcașului de cult glisează formal către celelalte ipostaze din serie, însă fără termenul generic primar individualizator, producându-se, parțial, o demitizare. *Ulița Ovidenie*, *Ulița Pogorârui* sau *Răspintenea Pogorârui*, *Ulița Trisfetiti*, *Strada Adormirii Maicii Domnului* sunt urbanonime care, aparent, se prezintă golate de conținut semantic. În realitate, „metafora secundară”, presupune mai mult decât oricare altă construcție expresivă, un simbol metaforic. Aici este locul unde interacționează „operația sintetică a apropiierilor ... cu operația analitică a separărilor”²⁵. Acest simbol metaforic, **Adormirea Maicii Domnului**, adoptat de urbanonimie prin alăturarea termenului generic *stradă* și adaptat, parțial, la normele de desemnare urbană, marchează însă disoluția imaginii sacre, religioase, dar și o incompatibilitate la nivelul întregii formule desemnatoare, fără prezența unui cod de deciptare semantică. Pe de o parte, contemplăm imaginea sacră, spiritualizată puternic, dar, în același timp, o demitizăm, prin vulgarizare.

Necesitatea de clarificare a genezei toponimice (*Strada Adormirea Maicii Domnului* ← *Strada* de lângă *Biserica Adormirea Maicii Domnului*), din cadrul procesului de metaforizare, determină pierderea cvasitotală a sensurilor figurate și, de aici, diminuarea considerabilă a sensului transferurilor metaforice.

7.4. Aceleași nuanțe de posibilă demetaforizare le întâlnim în procesul de clarificare a genezei toponimice și la grupul de „metafore secundare” de sub 6.2.3. Simbolurile abstractizate „bradul” sau „stejarul” în extensiile urbanonimice derivaționale (ipostazele *Strada Bradului*, *Strada Stejarului* trec prin trei posibile interpretări de deciptare semantică: „strada + reperul concret **Bradul**”, „strada + determinat netransparent”, „strada + reperul *Biserica Bradul*”. Credem în oportunitatea celei de-a treia opțiuni, în care detalii ca „bradu[1]” sau „stejaru[1]”, având ca punct de plecare numele arborilor din lemnul cărora, prin tradiție, s-au clădit lăcașurile de cult, s-au topit în masa sau în sfera semantică a urbanonimelor în discuție. Arterele viconimice sunt entități care, la rândul lor, sunt desemnate ca vecinătăți topografice imediate, preluând mesajul metaforic prin transfer. Credem însă că, la nivelul celei de-a doua ipostaze, abstractizarea mai accentuată individualizează „metafora secundară” în ordinea cronologică a înlănțuirilor dintr-o extensie urbanonimică.

²⁵ Tudor Vianu, *Funcțiunea psihologică a metaforei*, în *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 324.

7.5. Falsele metafore din toponimia urbană apar acolo unde extensia derivațională urbanonimică are ca punct inițial un reper concret desemnat, care va coexista formal în formulele desemnatoare pentru celelalte denotate, situate în vecinătățile imediate. Cele mai caracteristice sunt, în acest sens, numele firmelor comerciale, în structura cărora intră un detaliu concret, individualizator, din vecinătatea imediată

Salcia Pletoasă (6.3.), de exemplu, este reperul din fața unei locații comerciale, marcate denominativ identic cu reperul. Transferurile de sens se fac concret, în acest caz, subliniind faptul că numele firmei comerciale poate supraviețui și după dispariția fizică a reperului motivațional toponimic. Abia atunci se poate vorbi de posibile aspecte metaforice, căutate teoretic, ca în cazul formulei **La Leacul Durerii**.

8. Metafora, marcă estetică în urbanonimie

În ansamblu, urbanonimia se prezintă în cadrul culturii urbane ca un domeniu sărac în valențe expresive. Acest fapt este o urmare a vulnerabilității diferitelor paliere din sistemul denominativ urban, unde administrațiile locale intervin, de cele mai multe ori, neprofesional. În acest context, individualizarea diferitelor formule de desemnare urbană prin intermediul unor marcaje expresive căutate sau apărute spontan determină o amplificare a pitorescului local, a ieșirii din rutina obositoare a vieții cotidiene citadine.

Spre deosebire de discursul filozofico-poetic, unde metafora punctează, ici și colo, expresivități, fără a segmenta fluidizarea mesajului, în urbanonimie, ca un domeniu mai specializat al culturii urbane, metafora, apărută uneori căutat artificial, dă strălucire unor segmente denominative, în defavoarea unora vlăguite de expresivități.

Din acest punct de vedere, ca marcă estetică expresivă, metafora implică, în context denominativ urban, anumite valori și funcții, unele perene, în măsura rezistenței locale a urbanonimului, iar altele de moment, individualizând un pitoresc al unei epoci:

a) conferă forța de sugestie unei realități locale înfrumusețate. Firmele comerciale **La Pelicanul de Aur** (farmacie), **La Parfumeria Florida**, **La Consumul Speranța** (coloniale), **La Consumul Păcii** (manufactură), **La Haina Americană**, plasate în Bucureștiul interbelic, de-a lungul unui segment stradal periferic, **Calea Griviței**, erau menite să așeze senzația unui spațiu ideal, opulent, civilizat, chiar erotic;

b) sensibilizează, prin strălucirea formulei denominative, care, de cele mai multe ori, are finalitate în crearea unui ambient citadin, marcat de necesități comerciale. De aici apare însă și caracterul echivoc al imaginii metaforice; **Strada Belvedere**, **Strada Nuferilor** (**Fântâna Boului**, **Cișmeaua Roșie**), **Pasajul**

Francez, Bazarul de Londra, La România Mare (depozit de chimicale), **Drogheria Venus, La Mai de Ziuă** (cârciumă), **La Fetițele Vieneze** (birt); **Zum Waage und Börse** (La Cântarul și Punga) (leer, RFD 242); **Zur Drei Kronen** (La Trei Coroane) (Lippstadt, RFD 250); **Ich weiß ein Haus am See** (Eu știu o casă la mare) (Krakow, RFD 230); **La liniște și vis în natură** (cârciumă).

9. În toponimia urbană, metafora, cu diferitele ei forme de abstractizare, joacă rolul „picturii mute”²⁶, lăsând spații de interpretare, de cele mai multe ori, subiective. Codul de deciptare semantică, pentru care milităm, în scopul facilitării înțelegerii genezei unor toponime și a motivației locale în privința apariției și utilizării lor, poate să rămână un deziderat al toponomaștilor, fără însă a îngradi libertatea de interpretare individuală și, mai ales, libertatea de a marca reperele urbane, respectând însă cerințele și normele unui sistem denominativ urban.

LA MÉTAPHORE DANS LA TOPONYMIE URBAINE

(Résumé)

L'étude présente se réfère aux aspects multiples, expressifs, rencontrés dans les extensions urbanonymiques, en mettant l'accent sur le trajet d'abstractisation caractéristique pour les nombreuses hypostases dérivatives toponymiques.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

²⁶ Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 333.